

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI MOLIYAVIY QO‘LLAB- QUVVATLASHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Jumayeva Gulrux Jo‘raqulovna

Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti

“Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasi, v.b.professor, i.f.n

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvvatlashning zarurligi, unda moliya-kredit va soliq imtiyozlarining o‘ziga xos xususiyatlari, nazariy-huquqiy asoslari, hamda ushbu yo‘nalishda amalga oshirilayotgan islohotlar mazmuni bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: Biznes, xususiy, tadbirkorlik, bandlik, imtiyoz, moliya, kredit, soliq

Kirish

Mamlakatlar iqtisodiyotida davlat tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni tashkil etish va rivojlantirish bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshiriladi. Chunki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik o‘zining raqobatbardoshligi, turli iqtisodiy tebranishlarga chidamliligi, bozor talablariga tez moslashuvchanligi bilan davlatning bir qator ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini, xususan ish bilan bandlik, aholi daromadlarini oshirish kabi muammolarini hal qilishda alohida ahamiyatga ega.

Xususiy va oilaviy tadbirkorlik, shu jumladan, qishloq (dehqon) xo‘jaligi asosida shakllanadigan kichik biznes subyektlari odatda o‘z oila a‘zolari, qarindoshlarini ishga jalb qilish orqali o‘z tadbirkorligini yo‘lga qo‘yadi. Bunda ishga jalb qilish jarayoni tez va tartib-taomili sodda bo‘ladi.

Davlat tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashning yana bir zarurligi shundaki, bozorni arzon va turli-tuman tovarlar bilan muntazam to‘ldirib borish muammosi hal etiladi. Chunki, yirik biznes asosan kam sonli yirik tovarlarga ixtisoslashgan bo‘lib, bozorning foyda kam kichik hajmda bo‘lgan segmentlariga unchalik kirib bormaydi. Aynan kichik biznes subyektlari yirik va o‘rta biznes korxonalari kirib bormaydigan sohalarda faoliyatlarini yo‘lga qo‘yish orqali bozor bo‘shliqlarini to‘ldirib turadi.

O‘rganilganlik darajasi

Nazariy manbalar tahlilidan ko‘rinadiki, aslida kichik biznes va tadbirkorlik tushunchalarni hozirgi ma‘nosida birinchi bo‘lib, XVII asr oxiri va XVIII asr boshlarida ingliz iqtisodchilari Richard Kantilon va Adam Smit tomonidan qo‘llanilgan. Jumladan Richard Kantilonning fikricha, “tadbirkor tavakkalchilik sharoitida faoliyat ko‘rsatuvchi kishidir. Shu boisdan u yer va mehnat omilini iqtisodiy farovonlikni belgilab beruvchi boylik manbai”[1] deb bilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Special issue: "DIGITALIZATION OF FINANCE: NEW TRENDS AND IMPLEMENTATION PRACTICES"

Tadqiqot jarayonlari bilish nazariyasiga asoslangan holda tadqiqotning hisob-kitob, tahlil va sintez, tizimli yondashuv, mantiqiy tafakkur, monografik kuzatuv usullari yordamida tadqiq etiladi.

Tahlil va natijalar

Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida uzoq yillik faoliyat aksariyat kichik tadbirkorlik subyektlarini biznesda malaka va tajriba orttirishi, ishchilarining salohiyati oshib mutaxassis kadrlar sifatida shakllanib borishi, yirik korxonalar bilan sanoat kooperatsiyasini yo'lga qo'yishi, eksport ko'nikmalarini paydo qilishi, tashqi iqtisodiy hamkorlik aloqalarining kengayishi, investitsiyalar jalb qilish imkoniyatlarining oshib borishiga zamin yaratadi. Shu orqali kichik biznes subyektlari vaqt o'tishi bilan o'rta va yirik korxonalarga aylanib boradi. Milliy iqtisodiyotimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni tashkil etishda oilaviy tadbirkorlik alohida o'rin tutadi. Chunki, "oilaviy tadbirkorlik oila a'zolari tomonidan tavakkal qilib va o'z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foyda) olish maqsadida amalga oshiriladigan tashabbuskorlik faoliyatidir"[2].

Amaldagi qonunchilikka ko'ra, yuridik shaxs tashkil etgan holda amalga oshiriladigan oilaviy tadbirkorlikning tashkiliy – huquqiy shakli oilaviy korxona hisoblanadi.

Tahlillarimiz ko'rsatadiki, bugungi kunda milliy iqtisodiyotimizda aholi bandligini oshirish, aholining iqtisodiy faolligini ta'minlash hamda oila byudjetini yaxshilashda oilaviy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish va ularni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini kengaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki, milliy qadriyatlarda xalqimizning oilaparvarlik, o'zaro bir-biriga bog'liqlik hamda o'zaro hurmat, moliyaviy hamjihatlik, oila boshliqlari tomonidan boshqaruv hamda nazoratning yuqoriligi kabi qadriyatlarning mavjudligi nafaqat aholining iqtisodiy faolligini ta'minlashga, daromadlarini oshirishga balki, berilayotgan imtiyozlardan manzilli foydalanish, mas'uliyat va javobgarlik, o'zaro nazoratni ham ta'minlash imkonini beradi.

Tahlillarimiz ko'rsatadiki, aynan oilaviy korxonalar va oilaviy tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimi mahalla institutlarini ham rivojlantirishga va mahallalarda drayverlarni real holatda belgilash imkonini beradi. Chunki, yoshlar va ayollarni ish o'rinlari bilan ta'minlash va bunda o'zini – o'zi band qilish tizimidan foydalanish borasidagi davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlarning ijrosini ta'minlashda ham ijobiy natijalarga erishish mumkin. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 31-yanvardagi "Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari doirasida aholining biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashni yangi bosqichga olib chiqishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-39-sonli qarorining qabul qilinganligi ushbu yo'nalishdagi islohotlarning uzviy davomidir. Aynan, ushbu dasturga ko'ra[3], oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari doirasidagi loyihalarni moliyalashtirish uchun kamida 13 trillion so'm yo'naltirilganligi va ushbu resurslarning hududlar kesimidagi maqsadli parametrlarining belgilanganligi alohida ahamiyat kasb etadi. Qashqadaryo viloyatida ham 2023-yilda yo'naltiriladigan mablag'lar hajmining 1100 mlrd.so'm miqdorida belgilanishi, bunda vakolatli banklarning resurslari hisobidan 240 mlrd.so'm ajratilishi ko'zda tutilgan. Chunki, dasturlar doirasida 2,8 trillion so'm kredit mablag'lari AT Xalq banki, "Agrobank" ATB va "Mikrokreditbank" ATBning o'z resurslari hisobidan ajratilishi qayd etilgan. Bunda kreditlash amaliyotida dasturlar bo'yicha avval kreditlardan foydalanmagan aholi va tadbirkorlik subyektlariga uvsuvorlik berilishi belgilangan.

Special issue: "DIGITALIZATION OF FINANCE: NEW TRENDS AND IMPLEMENTATION PRACTICES"

Dastur doirasida tadbirkorlik subyektlari mahallalarda, shu jumladan tashkil etilgan mikromarkazlarda ishlab chiqarishni, xizmat ko'rsatish sohasini va hunarmandchilikni hamda aholi bilan kooperatsiya va kasanachilikni kengaytirishga yo'naltirilgan loyihalari uchun hokim yordamchilarining tavsiyanomasi asosida ajratiladigan kreditlar miqdori amaldagi 225 million so'mdan 300 million so'mgacha oshirilishi va bunda, tashabbuskor loyihada kamida o'ttiz foiz ulush bilan ishtirok etishi zarur.

Qishloq xo'jaligi tarmog'ida o'z biznesini tashkil etishga ko'maklashish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda dehqon xo'jaliklarining ulushini oshirish maqsadida uzoq muddatga qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yer maydonlarini ijaraga olib, belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tgan dehqon xo'jaliklari va kichik tadbirkorlik subyektlariga 50 mln so'mgacha garovsiz kredit beriladi. Eng e'tiborli jihati dasturlar doirasida ilgari olgan kreditlaridan samarali foydalanib, tadbirkorligini yo'lga qo'ygan va kredit to'lovlarini o'z vaqtida amalga oshirgan kichik tadbirkorlik subyektlariga faoliyatini yanada kengaytirishi uchun mazkur kreditlardan takroran foydalanishga ruxsat etilishi, imtiyozli kreditlardan foydalanib, daromad topishga qaratilgan faoliyat bilan shug'ullanayotgan fuqarolar qonunchilikda belgilangan yo'nalishlar bo'yicha o'zini-o'zi band qilgan shaxs sifatida tasniflanishi, hokim yordamchisining tavsiyasiga ko'ra kredit summasining 10 million so'mgacha bo'lgan qismi (hunarmandlar uchun 20 million so'mgacha) bank kartalariga o'tkazib berilishi tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlashda soliq imtiyozlari ham yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Milliy iqtisodiyotimizda qo'llanilayotgan Soliq Kodeksida[4], sohaga tegishli boshqa qonunlarda va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlarida nazarda tutilgan, boshqa soliq to'lovchilarga nisbatan ayrim toifadagi soliq to'lovchilarga beriladigan imtiyozlar, shu jumladan soliq yoki boshqa majburiy to'lovni to'lamaslik, yoxud ularni kamroq miqdorda to'lash imkoniyati soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlar deb e'tirof etiladi. Mol-mulk solig'i, yer solig'i, yagona yer solig'i bo'yicha imtiyozlarni berish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

Soliq to'lovchi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlardan tegishli huquqiy asoslar vujudga kelgan paytdan e'tiboran ular amal qiladigan butun davr mobaynida foydalanishga haqli. Soliq to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha imtiyozlar bo'shagan mablag'larni muayyan maqsadlarga yo'naltirish sharti bilan berilishi mumkin. Bunday mablag'lardan belgilanmagan maqsadda foydalanilgan taqdirda, belgilanmagan maqsadda foydalanilgan summa o'rnatilgan tartibda penya hisoblangan holda byudjetga undirib olinadi.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni alohida qayd etish mumkinki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash obyektiv zaruriyat hisoblanadi. Bunda moliyaviy qo'llab-quvvatlashning uzluksiz tizimini yaratish kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ijtimoiy va iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tahlillarimizga ko'ra, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda oilaviy tadbirkorlik shaklidan foydalanish ko'lamini kengaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Egamberdiev E., Xujakulov X., Kichik biznes va tadbirkorlik, T.: "Ma'naviyat" 2003, -144 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-327-son, Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021. www.lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 31-yanvardagi "Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari doirasida aholining biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashni yangi bosqichga olib chiqishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-39-son qarori. www.lex.uz
4. O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O'RQ-683-sonli Qonuni tahririda. -Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son). www.lex.uz.